

A woman with blonde hair, wearing a dark, long-sleeved military-style dress with a belt and a small cross-shaped medal on her left chest, is looking through binoculars. She is standing on a wooden balcony or railing, looking out over a body of water and distant hills under a cloudy sky. Pine branches are visible in the upper corners of the frame.

Sesse Koivisto

LOTTA HEIDIN SOTA

Sesse Koivisto

Lotta Heidin sota

SAGA Egmont

Lotta Heidin sota

Cover image: Shutterstock

Copyright © 1983, 2022 Sesse Koivisto and SAGA Egmont

All rights reserved

ISBN: 9788727141039

1. POD edition

No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means without the prior written permission of the publisher, nor, be otherwise circulated in any form of binding or cover other than in which it is published and without a similar condition being imposed on the subsequent purchaser.

www.sagaegmont.com

Saga is a subsidiary of Egmont. Egmont is Denmark's largest media company and fully owned by the Egmont Foundation, which donates almost 13,4 million euros annually to children in difficult circumstances.

Lukijalle

Tämä dokumenttiromaani kertoo lotta Heidín, talvisodan syttyessä 20-vuotiaan, suojattua perhe-elämää viettäneen ylioppilasneitosen sotakokemuksista. Romaanin tapahtumat noudattavat tarkasti Heidín kirjoittajalle kertomia muistelmia.

Dokumenttiromaanin loppuosa rakentuu tyystin kirjeistä, jotka Heidi sai nuorilta sotasankareilta ja sotasairaalan haavoittuneilta potilailta sekä heidän kotiväeltään. Kirjeet ja kirjeiden otteet on julkaistu alkuperäisessä muodossaan. Henkilöiden nimiä vain on muutettu.

Elämänkohtaloiden kuvaamisessa keskitytään nuorisoon, Heidín ikätovereihin, jotka joutuivat kantamaan sodassa raskaimman kuorman, uhraamaan siihen viisi vuotta elämästään. Monet jäivät palaamatta, monet palasivat loppuiäkseen vammautuneina. Tuon ajan nuoret ajattelivat monista asioista eri tavalla kuin nykyiset nuoret. Poikkeukselliset olot vaikuttivat tietysti myös ajatuksiin. Nuoriso ei halunnut sotaa silloin sen paremmin kuin nytkään, se vain joutui siihen.

Kaikki tämän kirjan henkilöt ovat olleet olemassa, useimmat heistä elävät vielä toimeliaina »oloneuvoksina» tai ovat yhä mukana työelämässä. Heidin ja Kristiinan ystävyys, joka alkoi Kristiinan lempiveljen kuoltua, on jatkunut säröttömänä näihin päiviin. Kohtalo antoi Heidin nähdä ensimmäisen kerran tulevan miehensä, neljän poikansa isän, samalla hetkellä jolloin hän näki veljensä viimeisen kerran.

Lotta Heidin sukupolvi, nykyiset veteraanit, ei liiemmästi ole saanut tunnustusta työstään, vaikka heidän tehtäväkseen jäi myös sodan jälkeen korjata tuhot ja rakentaa uusi yhteiskunta. Kirjallisuudessa oli aikanaan muodikasta antaa lotista vääristynyt tai ainakin yksipuolinen kuva, joka valitettavasti on jäänyt tahraamaan näiden ahkerien ja urhoollisten naisten mainetta. Lotta Heidin sotakokemukset puhunevat toisenlaisen ajattelutavan oikeutuksesta ja tukenevat kaikkia niitä, jotka nyt tekevät työtä täydellisen aseidenriisunnan ja rauhan puolesta.

Helsingissä, huhtikuussa 1983.

Sesse Koivisto

I OSA

Sotaa paossa

1. luku

Hälytyssireenien nouseva ja laskeva ulina leikkasi ilmaa Heidín juostessa Kaisaniemen puistossa. Tuomiopasuunat, hän ajatteli, tältä se sitten kuulostaisi, jos tulisi maailmanloppu. Silloinkin ihmiset juoksisivat yhtä päättömästi.

Huohottaen hän pysähtyi suuren lehmuksen alle, jonne ehti myös hänen työtoverinsa Kaisa. Kun hälytys oli alkanut, heitä oli kehotettu lähtemään ulos ja suojautumaan puistoon, ja koko henkivakuutusyhtiö oli tyhjentynyt kadulle.

– Nyt on sota, Kaisa totesi ja Heidi nyökkäsi. Koko syksyn tätä oli aavisteltu ja pelätty. Joka hetki se oli ollut ajatuksissa, ja tuntui melkein helpottavalta, että pelko nyt oli toteutunut. Mutta mitä tämä hälytys merkitsi, merkitsikö se todella vihollisen ilmahyökkäystä niin kuin oli sanottu?

– Kuuntele, ilmatorjuntatykit! Kaisa veti hartiansa kyyryyn ja työnsi villasormikkaiset kätensä ulsterin taskuun. Puistossa puhalsi kolea aamutuuli, oli marraskuun viimeinen päivä. Lehdettömät lehmukset ojentelivat oksiaan harmaata taivasta

vasten kuin rukoillen. Tuuli pyöritti kuivaa lehteä hiekkatiellä.

– Missähän on lähin väestönsuoja? Niitä on kaivettu koko syksyn eikä niitä kuitenkaan ole tarpeeksi, Heidi kyseli. – Minulla on niin kova huoli äidistä, joka on yksin kotona. Hän on kauhean arka. Jos äiti oikein säikähtää, hänen jalkansa lukkiutuvat ja hän vain istuu paikoillaan, vaikka pitäisi juosta pommisuojaan. Isä lähti aamulla asevarikolle – en ole tainnut kertoa, että hän on insinöörinä armeijan palveluksessa? Isoveljeni Sandor on väestönsuojeluhommissa ja pikkuveli Putte koulussa.

– Ehkä isoveljesi menee kotiin kuultuaan hälytyksen alkaneen... jos hän on jossain lähellä. Eikö hän olekaan opiskelemassa?

– Kyllä Sandor opiskelee, mutta kun YH alkoi, hän jätti lääketieteen vähemmälle. Sandor on hyvin velvollisuudentuntoinen. Hän kuuluu suojeluskuntaan ja oli kesällä linnoittamassa Kannasta. Hän kertoi, että rajan toisella puolella oli vilkasta. Neuvostoliitto oli jatkuvasti marssittanut joukkoja Suomen rajalle. Sandor on ollut hyvin pessimistinen koko ajan. Mutta äitiä minä vain ajattelen...

– Lähde kotiin, kun tulee »vaara ohi» merkki. Minä menen töihin ja kerron että tulet huomenna.

– Ei, kyllä minäkin ensin tulen sinne. Katsotaan sitten, mikä on tilanne.

– Nyt hiljeni, Kaisa sanoi. – Ehkä pommitus pian lakkaa. Minusta näyttää, että tuolla pohjoisessa on tulipalo, taivas on siellä ihan punainen. Mitähän ne ovat pommittaneet, ei kai sentään keskikaupunkia, siellähän asuu siviilejä, naisia, lapsia ja vanhuksia.

– En minä tiedä. Kyllä siihen ainakin on varauduttu. Näyteikkunoita on suojattu laudoilla ja muihinkin ikkunoihin on vedetty ristiin rastiin liimapaperia, ettei niistä lentäisi sirpaleita.

Kun vaara oli ohi, kävelivät tytöt työpaikalleen tilanteesta keskustellen. Vastaantulijoiden kasvoilta kuvastui huoli, mutta muuten näytti samalta kuin hetkeä aikaisemmin, kun maassa vielä vallitsi rauha.

Kotona Katajanokalla Heidin avatessa oven tulvahti vastaan korvikkeen tuoksu, ja hänen mielensä rauhoittui. Äiti tuli eteiseen ja puristi Heidin rintaansa vasten, oli kai raukka hänkin ollut huolissaan. Äidin oli aina ollut helppoa osoittaa tunteitaan, hän ei ujostellut niitä kuten suomalaiset yleensä. Mutta äitihän ei alunperin ollutkaan suomalainen, sen huomasi heti hänen saksansekaisesta ruotsin kielestään ja koko olemuksestaan. Äiti ei totisesti ollut arkipäiväinen, hän oli aina rakastanut kauniita vaatteita, röyhelöitä ja untuvaplyymejä, joita hän osti viattomasti velaksi, ja jotka isä kiltisti maksoi. Äiti nauroi ja itki helposti, enimmäkseen hän oli vilkas ja valoisa. Ehkä äiti oli taiteilijaluonne, Heidi mietti. Osasihan hän soittaa kauniisti pianoa. Mutta vaikka äiti oli jotenkin avuttoman tuntuinen, hän kuitenkin määräsi perheen tahdin.

Kaikki muutkin olivat kotona. Isä-Arthur nousi salissa lempituolistaan ja sammutti savukkeensa. Heidi pani merkille, että tuhkakuppi oli melkein täynnä, vaikkei isä kotona juuri tupakoinut. Hänen tavallisesti iloiset, ruskeat silmänsä olivat vakavat, kun hän sanoi:

– Presidentti Kallio on julistanut Suomeen sotatilan. Ryssä on hyökännyt Kannaksella tänä aamuna vähän vaille seitsemän ja ainakin Viipuria ja Malmin lentokenttää on pommitettu. Minut

on määrätty Savonlinnaan Lypsyniemen konepajalle tarkastamaan ammuksia. Sandor jatkaa kotijoukoissa, sillä ilmahälytysten aikana täytyy pitää järjestystä. Ihmiset eivät vielä ymmärrä mennä pommisuojaan, ja muutenkin voi tulla katastrofitilanteita. Aion ostaa kaasunaamarit meille kaikille.

Heidin pikkuveli Putte, tummakiharainen murrosikäinen, jolla oli maailman ilikurisin hymy, oli jo kauan odottanut puheenvuoroa:

– Rehtori sanoi, että koulut suljetaan, minun ei tarvitse huomenna mennä kouluun. Putte ei onnistunut salaamaan tyytyväisyyttään.

Kuinka me äidin kanssa kestämmme, jos tuo rasavilli on kotona kaiken päivää? Mihin hän saa purettua energiansa? Heidi mietti.

Silloin ulvahti hälytyssireeni taas soimaan. Tuskin se oli vaiennut, kun kuului kauheata jyrinää, aivan kuin ukkosella. Sandor ja Putte, jotka seisoivat ikkunan edessä, näkivät suuren lentokoneen, joka lensi matalalla melkein peittäen ikkunasta näkyvän kaistaleen taivasta. Koneen siivissä loistivat suuret punaiset tähdet.

– Vihollisen pommikone! Sandor tarttui pikkuveljeään olkapäistä ja alkoi työntää häntä ovea kohti. – Kaikki pian pommisuojaan!

Ekmanien vielä juostessa rappusissa alkoi kuulua jyrähdyksiä, ja ilmatorjuntatykkien kimeä pauke täytti ilman. Helsinkiä pommitettiin toden teolla.

Perhe istui pommisuojaassa talon kellarissa lähekkäin, isä piti äitiä kädestä. Äiti oli yllättävän rauhallinen, monet muut vaikuttivat paljon hätääntyneemmiltä. Eräs rouva itki lohduuttomasti. Hänen poikansa joka oli ollut sotaväessä, joutui

rintamalle heti kun YH, ylimääräinen harjoitus, alkoi. Ja nyt tämä 20-vuotias nuorukainen oli mukana sodassa.

Radiosta kuunneltiin sinä päivänä kaikki uutislähetykset. Sotamarsalkka Mannerheim oli määrätty armeijan ylipäälliköksi, ja hän antoi ensimmäisen päiväkäskynsä:

»Me taistelemme kodin, uskonnon ja isänmaan puolesta.»

Rintamalta tiedotettiin, että suomalaiset taistelivat kaikilla rintaman osilla: maalla, merellä ja ilmassa. Pommitukset olivat vaatineet raskaita uhreja. Helsingissä oli tänä sodan ensimmäisenä päivänä kuollut 91 henkilöä ja 240 oli haavoittunut.

Illalla Ekmanit istuivat teepöydässä ja pohtivat tilannetta. Oli jo myöhäinen, mutta kukaan ei vielä halunnut mennä nukkumaan, mieli oli levoton. Pimennetyt ikkunat tuntuivat oudoilta, aivan kuin ei muuta maailmaa olisi, ja kuitenkin juuri se ikkunoiden takana oleva maailma uhkasi räjähtää koska tahansa.

Ulkoa alkoi kuulua kovaa auton torven toivotusta. Kaikki hätkähtivät, ja Heidi raotti pimennysverhoa ja kurkisti kadulle. Alhaalla oli kuorma-auto, jonka vieressä seisoi Albert-eno katsellen ylös ikkunoihin. Vastapäisen talon pimennysverhot heiluivat, ja varmaan oli heidänkin talonsa ikkunoissa ihmettelijöitä, jotka olivat kuulleet tuuttauksen.

– Putte, mene avaamaan Albert-enolle alaovi!

Pian alkoi eteisestä kuulua enon kiihtynyttä puhetta: – ... talo on kyllä pieni, mutta kyllähän sopu sijaa antaa... ala nyt vain pakata vaatteitasi, Putte. Sonja, missä sinä olet? Tulin pelastamaan sinua ja lapsia pommituksilta!

Albert Sperbermann seisoi salissa päällysvaatteissaan selittäen ja huitoen käsillään. Heidi piti eniten juuri

Albertenosta, joka oli huumorintajuinen ja taiteellinen. Hän näytti aivan kapellimestarilta, vaikka oli asianajaja; hänellä oli isonenä ja korkea otsa, jonka takana kohosi tuuhea, kihara tukka.

Vähitellen selvisi, että enot olivat varanneet Helsingin läheltä, Bembölestä, mökin sisaruksiaan ja heidän perheitään varten. Albert oli hankkinut jostain kuorma-auton, jossa odottivat hänen vaimonsa Sofia ja lapset Markus ja Saga. Koska Ekmaneilla ei ollut puhelinta, ei Albert ollut voinut kertoa suunnitelmistaan etukäteen. Hän oli Sonja Ekmanin vanhin veli ja tottunut saamaan tahtonsa perille. Sonja ei nytkään pannut vastaan.

Äidin jalat eivät ainakaan nyt lukkiutuneet, vaan hän ryntäsi hakemaan lakanoita, peittoja ja omia vaatteitaan. Sandor hävisi poikien huoneeseen auttamaan Puttea tavaroiden etsimisessä, ja isä alkoi kantaa teekuppeja keittiöön jotain tehdäkseen. Heidi tunsi itsensä neuvottomaksi. Hän ei ainakaan lähtisi minnekään maalle, hänellähän oli työpaikka, jonka saaminen ei ollut ollut niinkään helppoa vasta ylioppilaaksi päässeelle tytölle. Tällainen oli tyypillistä äidin suvun touhua, toimittiin aina hetken mielijohteesta. Heidi meni makuuhuoneeseen, jossa äiti seisoivatun kapsäkin vieressä toisessa kädessään reikäompeleinen alushame ja toisessa hopeapäällysteinen hiusharja, jonka hän hetken epäröityään pani takaisin pöydälle.

– Menschenkinder! Mitä ihmettä sinne pitää ottaa? Heidi, sinä saat pakata kaikki hopeat pöytälaatikosta. Joudu nyt! Äiti alkoi hermostua.

– Minä en lähde Bemböleen. Jos en voi olla täällä, haluan sairaalaan tai rintamalle.

Äiti näytti kauhistuneelta:

- Ei tule kuuloonkaan! Sinä olet vielä lapsi. Ei rintamalle päästetä alaikäisiä.
- Olen 20-vuotias, yhtä vanha kuin nuorimmat asevelvolliset. Minähän liityin Lotta Svärd järjestöönkin, äiti. Sinä selviät kyllä Bembölessä ilman minua, tuleehan sinne Sylvia-täti ja kaikki enot. Ainakaan ei tule olemaan yksinäistä!
- Tässä ei ole aikaa riidellä, nyt on henki kysymyksessä. Albert-eno ja toiset odottavat. Et saa ruveta oikuttelemaan kuin pikkulapsi.
- Lakatkaa pitämästä minua pikkulapsena, ajatelkaa nyt vähän miltä minusta tuntuu!
- Ovelle ilmestyi isä, joka oli aina ymmärtänyt Heidiä. Mutta nyt isä asettui äidin puolelle. Hän näytti kiusaantuneelta sanoessaan:
- Katsotaan nyt ensin. Jouluihin mennessä tilanne voi jo olla toinen. Minullakin olisi helpompaa Savonlinnassa jos tietäisin, että olet turvassa.
- Heidi käännähti kannoillaan ja meni huoneeseensa. Kummallista, kuinka luja tahto hänen pehmeällä ja naisellisella äidillään oli. Heidi tunki muutamassa minuutissa selkäreppuunsa vähän alusvaatteita, sukkia ja puseroita, puki ylleen hiihtohousut ja monokengät ja lähti saliin. Äiti ja Putte olivat jo valmiina, ja Albert-eno oli mennyt ulos. Isä huomasi kyyneleet Heidän silmissä ja veti hänet syliinsä.
- No niin, pikku lotta. Sielläkin voit olla hyödyksi isänmaalle. Autat lasten hoidossa ja kudot sukkia sotilaille.
- Koeta kestää, Nöffe, Sandor sanoi ja taputti Heidiä veljellisesti selkään. – Ainahan sinä olet ollut tosireipas likkalapsi.

Kuorma-auton lavalla heidät peiteltiin lämpimästi huovilla. Albert-eno oli järjestänyt Sonjan ja vaimonsa Sofian hyttiin ja tuli itse lavalle. Siellä olivat ennestään hänen lapsensa ja kotiapulainen Aino. Heidi oli pahalla tuulella eikä puhellut kenellekään, vaikka ei se siinä jyrinässä ja tärinässä olisi ollut mahdollistakaan. Tällainen holhous oli ärsyttävää, vaikka eno tarkoitti todennäköisesti vain hyvää. Ellei kaikki olisi tapahtunut niin äkkiä, olisi voinut keksiä jonkin pakotien. Nyt täytyi vain tirkistellä huovan raosta ohi vilahtelevia maisemia, pimennettyjä taloja, synkkiä metsiä ja jäisiä kynnöspeltoja.

Heidi ajatteli Sandoria. Veli oli täysi-ikäinen ja lisäksi mies. Hän sai tehdä mitä halusi, puolustaa isänmaata suojajoukoissa. Ja niin saivat tehdä monet Heidin ystävätkin. Lapsuudenystävä Tamarakin oli päättä pahkaa YH:n alkaessa lähtenyt jonnekin rintamalle. Heidi rakasti Tamaraa, joka oli erilainen kuin kaikki muut, iso ja hauska ja odottamaton. Puoliksi venäläisellä Tamaralla oli rakastettava mummo, »Babushka», joka osasi leipoa maailman herkullisimpia vatruskoita.

Ja sitten Svante, jonka kanssa Heidi oli leikkinyt pikkutyttönä ja ollut samalla luokalla kansakoulussa. Svante ja Tamara olivat joskus tapelleet käsirysyssä. Svantekin oli lähtenyt rintamalle YH:n aikana ja kirjoittanut sieltä Heidille.

Rintamalla 23. marraskuuta 1939.

Paras Ystävä.

Siitä on kauan kun viimeksi olimme yhteydessä. Matkastani merille ei tullut mitään. Minullehan kutsunta ei merkinnyt niin paljon, mutta monesta täällä se tuntui hyvin raskaalta. Useimmat

ovat ukkomiehiä, jotka varmasti kaipaavat kotiin vaimon ja lasten luo.

Toivon että voit hyvin, kuinka opintosi edistyvät? Luet varmaan ahkerasti. Oletko käynyt ahkerasti elokuvissa, kun siellä nyt menee niin hienoja filmejä? Olisin mielelläni siellä, samassa virassa kuin ennen ja nauttimassa vapaudesta. Kävisin elokuvissa – suurin huvini.

Mutta ei täällä ole hätää, melkeinpä viihdyn. En palvele enää ratsumiehenä vaan patterinpäällikön lähettinä, paras homma minkä tavallisena sotilaana voin saada. Asumme täällä maalaistalossa Vuoksen rannalla 25 km rajalta.

Kaikki kaipaavat kotiin, ja kun sotaa ei tule, on suorastaan typerää olla täällä turhan takia.

Täällä on täysi talvi, lunta on ollut jo viikon. Kysy Putelta, joko hän on valmistautunut talviurheiluun. Kestää varmaan aikansa, ennen kuin saatte jäätä ja lunta.

Se mitä lehdet kertovat ystävällisistä lotista ja muusta, älkää siellä uskoko, emme ole nähneet mitään sellaista. Asumme niin kaukana erämaassa, ettei ole puhettakaan teatteriesityksistä. Lehdet puhuvat pötyä minkä ehtivät. Olen, kuten sanottu tyytyväinen olooni, olen jopa lihonut. Mutta on jotain, jota aivan kuin kaipaan, jotain joka tulee hitaasti mutta varmasti lähemmäksi ja lähemmäksi. Ihmeellinen tunne. Meitä on tähän asti ollut kolme, mutta nyt on paras ystäväni muuttanut Vuoksen toiselle puolelle. Tuntuu paljon yksinäisemmältä nyt. – Kirjoita Heidi ja kerro, mitä Sinulle kuuluu. Olen kuullut, että evakuoidut ovat saaneet palata taas kaupunkiin. Meillä on radio täällä niin että kuulemme uutisia.

Tervehdi kaikkia, Sandoria ja Puttea. Voi hyvin. Ystäväsi Svante

Heidin nenää palelsi. Hän hieroi sitä villatumpullaan ja päätti katkerana kirjoittaa Svantelle, että hänen »elokuvansa» olivat muuttuneet sarjafilmiä, jossa oli aina samat henkilöt ja jonka tapahtumapaikkana oli Bemböle, Hölmölä. Viimeistä sanaa hän oikein maisteli suussaan ja tunsu harmin punan nousevan poskilleen. Sota ei ollut täällä! Rintama ei ollut täällä! Hän oli menossa kerta kaikkiaan väärään suuntaan.

Kun toinen maailmansota leviää Helsinkiin, eräs ylioppilastyttö joutuu hyvästelemään vanhan elämänsä.

Hälytyssireenien ääni leikkaa ilmaa, kun Heidi juoksee pakoon Kaisaniemen puistoon. Henkivakuutusyhtiön henkilöstöä on kehoitettu siirtymään välittömästi puistoon ilmahälytyksen sattuessa. Nyt Heidi seisoo lehmuksen alla, vetää henkeä ja ymmärtää sodan alkaneen. Elämä sellaisena kuin Heidi on sen tottunut näkemään, on ohi. Vakuutusyhtiön työt saavat jäädä – Heidi aikoo nimittäin lotaksi ja rintamalle.

Lotta Heidin sota on koskettava dokumenttiromaani Sesse Koivistolta. Kirja perustuu Sesse Koiviston sukulaisten kokemuksiin.

Sesse Koivisto (1932–2021) oli palkittu suomalainen kirjailija ja biologi.